

FEM POZITÍV

LENKA KUKUROVÁ: MÁRIA ČOREJOVÁ – POINT OF VIEW

In the new permanent feature of the Profil magazine we introduce feminist artworks of domestic artists with the ambition to create a collection of feminist artworks, which we would also like to release in the form of a book, thus offering readers reliable navigation in the territory of gender-specific art. Starting out from the already existing rich archive of the magazine, we have decided that it will consist of at least a hundred feminist works and, if we exceed this limit, that will only be further proof that, even though feminism is not a mainstream art in Slovakia, the feminist discourse, which is received by the majority of the population with embarrassment, has significantly changed the mindset of many artists and, via their artworks, also that of a large part of exhibition visitors. The current contribution to this feature is the interpretation of Mária Čorejová's site-specific installation elaborated for *Profil* by Lenka Kukurová. In consideration of the fact that the installation was inspired by the famous Leonardo da Vinci painting *The Virgin and Child with St. Anne* (around 1499 – 1519, today in the Louvre), in the introduction, the author of the interpretation offers a historical excursion to different and often contradictory interpretations of Leonardo's painting. That allows her to characterise Čorejová's work, which is a quote but – at the same time – a manipulation of the picture, while its breakage and deconstruction results in the distortion and reversal of its original meaning. As emphasised by the author of the interpretation, if we choose a secularised perspective, we could see a painting representing two women, a lesbian couple caring for a child. Čorejová's work addresses the issue of the coexistence of women and childcare in such an (in a traditional sense) "incomplete" family. The artist touches the "sacred" model of the family and shifts it into the profane reality that is still marked by social taboos. Also important is the theme of immaculate conception, which has usually been, either openly or only in hints, referred to in the lesbian or queer system of symbols.

Mária Čorejová: Point of View, 2006, site-specific installation (digital print, suspended structure), Synagogue – Centre of Contemporary Art, GJK Trnava

Mgr. Lenka Kukurová, PhD is a curator, art critic and activist. She is devoted to the examination of political arts and artistic activism. She has organised several extensive group exhibitions focusing on current societal topics such as: the refugee issue (Kunsthalle Bratislava, Galerie NTK Prague), criticism of the practice of taking away children from Roma families (Ministry of Culture, Prague), the theme of national identity (Honorary Consulate of the SR, Leipzig, Germany). She cooperates with non-profit organizations specialising on human rights and ecology. Since 2013, she has worked as co-curator of the Prague Artwall Gallery, which is located in a public area and specializes in political art. In 2017, she is collaborating with the National Gallery in Prague on the program related to the exhibition of Ai Weiwei *Law of the Journey*. She lives in Germany.

LENKA KUKUROVÁ: MÁRIA ČOREJOVÁ – UHOL POHĽADU

V novej stálej rubrike časopisu Profil predstavujeme rôzne polohy feministickej tvorby domácich autoriek a autorov s ambíciou vytvoriť kolekciu feministických diel, ktorú by sme radi vydali aj v knižnej podobe, a ponúkli tak čitateľom spoľahlivú navigáciu v teritóriu rodovo špecifickej tvorby. Vychádzajúc z už existujúceho bohatého archívu časopisu sme sa rozhodli, že ju bude tvoriť minimálne sto feministických diel, a ak túto hranicu prekročíme, bude to len ďalší dôkaz, že hoci feminizmus nie je na Slovensku hlavným prúdom umenia, feministický diskurz, väčšinou populáciou zvyčajne prijímaný rozpačito, významným spôsobom zmenil myslenie mnohých umelkýň a umelcov a prostredníctvom ich tvorby i veľkej časti návštevníčok a návštevníkov výstav. Aktuálnym príspevkom do rubriky je interpretácia veľkorozmernej miestne špecifickej inštalácie Márie Čorejovej, ktorú pre časopis Profil napísala Lenka Kukurová.

Mária Čorejová: Uhol pohľadu, 2006, miestne špecifická veľkorozmerná inštalácia (digitálna tlač, závesná konštrukcia), Synagóga – Centrum súčasného umenia, GJK Trnava

Spojením náboženského výtvarného námetu a feministickej alebo queer interpretácie zvyčajne vzniká výbušná zmes. Ak je však interpretácia iba naznačená, konflikt môže ostať v potenciálnej rovine. Týmto spôsobom sa dá komunikovať nepriamo, prípadne vytvoriť kód zrozumiteľný len niektorým divákom a diváčkam. Na takúto líniu komunikácie vo výtvarnom umení nadviazalo dielo Márie Čorejovej realizované na výstave *Uhol pohľadu* v trnavskej synagóge v roku 2006.¹

Mária Čorejová vytvorila pre interiér synagógy veľkorozmernú priestorovú inštaláciu, ktorej východiskom bol obraz Leonarda da Vinci *Svätá Anna Samotretia* (tal. Anna Metterza). Leonardova maľba (okolo 1499 – 1519, dnes Louvre) zobrazuje Svätú Annu, matku Panny Márie, s Máriou a malým Ježišom hrajúcim sa s baránkom. Čorejová námet pretransformovala do podoby digitálnej tlače, zmonumentalizovala ho a rozdelila na ustupujúce rámy. Jednotlivé rámy boli komponované zo štvorcov – pixelov – a smerom dozadu sa zbíjali do jedného bodu.

¹ Výstava v kurátorskej koncepcii Ivany Moncolovej sa uskutočnila v Synagóge – Centre súčasného umenia v Trnave od 20. júla do 20. augusta 2006. Na architektonickom riešení diela Márie Čorejovej spolupracoval Lubomír Nosko. Na výstave *Uhol pohľadu* bolo prezentované aj dielo Michaely Rázusovej Nociarovej a sprievodný projekt Dušana Baroka. Výstavu sprevádzal katalóg MONCOLOVÁ, Ivana (ed.): *Uhol pohľadu*. Bratislava: Vydavateľstvo NADA, 2006.

Mária Čorejová: Uhol pohľadu, 2006, miestne špecifická inštalácia (digitálna tlač, závesná konštrukcia), Synagóga – Centrum súčasného umenia, GJK Trnava, detail



Mária Čorejová: Uhol pohľadu, 2006, miestne špecifická inštalácia (digitálna tlač, závesná konštrukcia), Synagóga - Centrum súčasného umenia, GJK Trnava

Spektakulárna inštalácia zaberala takmer celý interiér synagógy a úlohou divákov bolo hľadať v priestore miesto, odkiaľ by bol obraz viditeľný v celku. Zámerom výstavy bolo pozrieť sa „na životné situácie ženy z rôznych uhlov“.² Kurátorka Ivana Moncoľová spomenula aj súvis s rodovým aspektom: „Sémantická rovina pôvodnej vzťahovej narativity výjavu sa v projekte – maľbe Márie Čorejovej posúva do rodových štúdií súčasnej vizuality. Čorejovej nejde o takzvanú reprezentáciu/zobrazenie žien ako objektu, ale o zosúladienie subjektu autorky s námetom.“³ Aký je autorkin subjektívny pohľad, však ostalo len naznačené.

Čorejovej spracovanie známeho Leonardovho obrazu vytvorilo východisko pre hru s rozličnými interpretáciami, keďže pôvodnému dielu sa v dejinách umenia dostalo veľkej pozornosti. Významnú rolu pritom zohráva aj rodová a queer perspektíva. Pozornosť vzbudzoval najmä záhadný úsmev svätej Anny interpretovanej aj ako androgynná bytosť (v nadväznosti na podobnosť s obrazom svätého Jána Krstiteľa), ale aj jej poňatie, keďže je zobrazená ako mladá žena v Máriinom veku, hoci by mala byť jej matkou. Medzi takmer ikonické texty, v ktorých sa dielo spomína, patrí esej Sigmunda Freuda o Leonardovom živote a tvorbe *Spomienka z detstva Leonarda da Vinci*.⁴ Objavujú sa v nej úvahy o umelcovej homosexualite, či už potláčanej alebo prejavovanej len tajne. Autor hľadá príčinu v umelcovom komplikovanom detstve. Leonardo da Vinci bol nemanželským dieťaťom a Freud usudzuje, že do piatich rokov vyrastal len s matkou, až potom si ho zobral k sebe jeho ženatý otec. Absencia otca v mladom veku a prílišná fixácia na matku boli podľa Freuda a jeho psychoanalytickej teórie príčinou jeho homosexuality.⁵ Nadbytok ženského princípu vidí Freud v diele *Svätá Anna Samotretia* v zobrazení dvoch matiek tvoriacich takmer jednu bytosť s dvoma hlavami, pričom ich telá sa čiastočne prekrývajú.

Okrem odkazu na životopisné údaje zaznamenané Vasarim (obvinenie zo sodomie v mladosti, absencia manželky, starostlivosť o učňov, ktorí u Leonarda bývali) nachádza Freud potvrdenie svojej teórie o homosexualite aj v krátkom zápise z Leonardovho denníka. Keďže ide o jediný záznam súvisiaci s detstvom, Freud mu pripisuje veľký význam. Umelec spomína, ako na jeho kolísku prilietel sup, chvostom mu otvoril ústa a udieral mu ním do pier. Freud túto bizarnú historiku vysvetľuje ako sublimovanú spomienku na kojenie a ďalej ju interpretuje ako potláčanú túžbu po felácii. Freud sa ďalej v texte púšťa do úvah o zobrazení ženského princípu v podobe supu, ktorý súvisí už s egyptskými náboženskými predstavami a spomína pozorovanie svojho známeho, ktorý obrys supu objavil v drapérii pláštá Panny Márie (zobák supu začína za chrbtom postavy Márie a jeho telo leží akoby pod jej rukou). Psychoanalytický výklad diela Leonarda da Vinci bol už v čase svojho vzniku kunsthistorickou teóriou vnímaný ako nevedecký, no zároveň istým spôsobom fascinoval. Oblubu našiel aj u dobovej

² Text k výstave na webovej stránke galérie: <https://www.gjk.sk/sk/vystavy/archiv-vystav/2006/uhol-pohlada/>.

³ Ibidem.

⁴ FREUD, Sigmund: *Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci* (1910), dostupné na <http://gutenberg.spiegel.de/buch/eine-kindheitserinnerung-des-leonardo-da-vinci-908/1>. Pozri aj FREUD, Sigmund: *Spomienka z detstva Leonarda da Vinci*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2001.

⁵ Freudova teória o vzniku istého typu homosexuality bola neskôr veľakrát vyvrátená a nie je uznávaná už ani v oblasti psychoanalýzy.

gejskej komunity, ktorá v skrytých významoch a obrazových kódoch hľadala svojich predchodcov z radov známych historických osobností.

Už niekoľko rokov po zverejnení Freudovej eseje anglický odborník upozornil na chybnú Freudovu interpretáciu Leonardovej poznámky založenú na nesprávnom preklade talianskeho slova, ktoré neoznačuje supu, ale iného vtáka – hajú. Zaujímavo a dômyselne vybudovaná teória o supovi ako o symbole ženskosti súvisiacom s umelcovou potláčanou homosexualitou sa tak zosypala. V ďalšom texte, ktorý Freudovu esej rozoberá z kunsthistorickej perspektívy a ktorý je dielom amerického teoretika Meyera Shapira,⁶ je už spochybnený aj fakt, že Leonardo vyrastal v ranom detstve bez otca. Zatiaľ čo Freudove čítanie námetu bolo zbavené náboženských významov, Shapiro ich považuje za určujúce. Skúmanie zobrazenia svätej Anny zasadzuje do dobového ikonografického rámca a obracia pozornosť k vtedajšej obľube tejto svätice, súvisiacej so snahou katolíckej cirkvi koncom 15. storočia spopularizovať dogmu o nepoškvrnenom počatí Panny Márie.⁷ Zobrazenie Anny ako veľmi mladej ženy dáva autor do súvisu so snahami o jej idealizáciu.

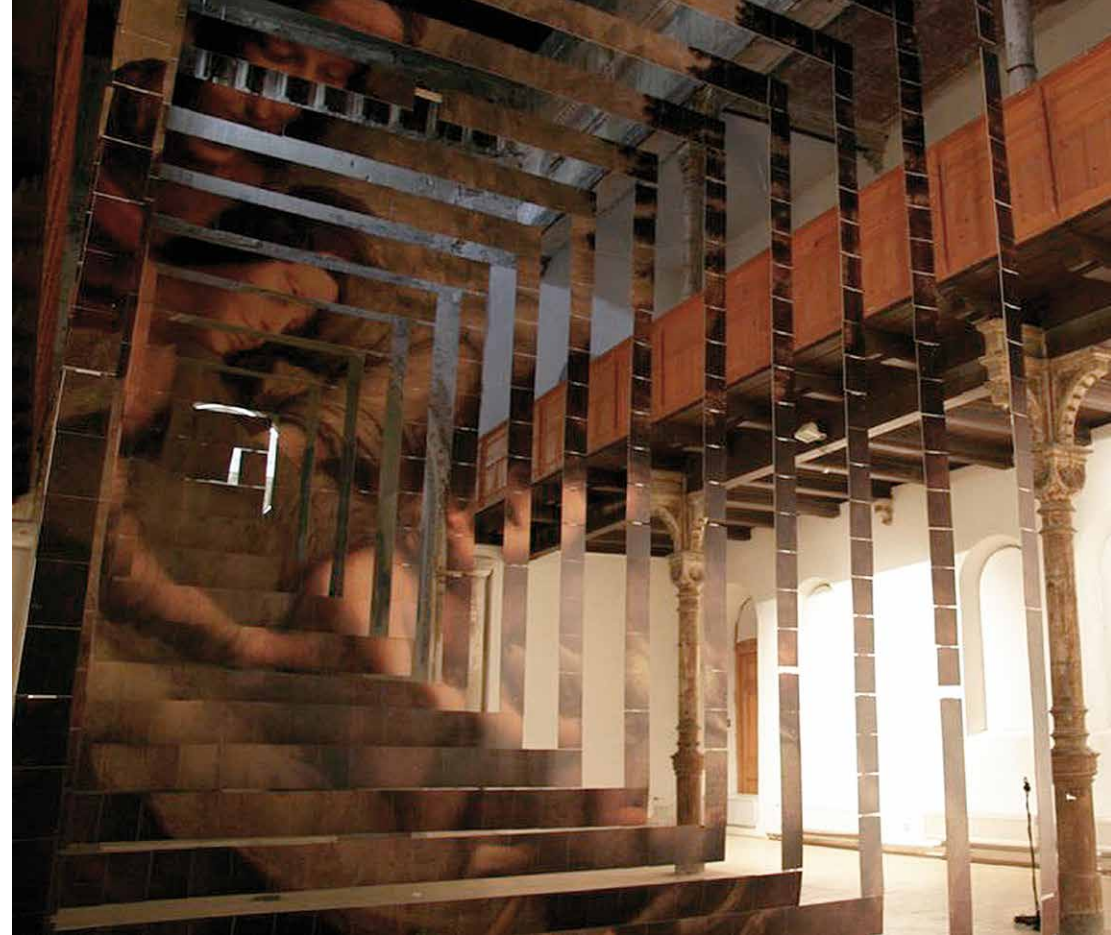
Leonardov obraz patril medzi obľúbené interpretačné námety aj v druhej polovici 20. storočia. Z rodového hľadiska, ktoré sa začalo koncom 20. storočia presadzovať aj v skúmaní religióznych výtvarných diel, je možné postavu svätej Anny chápať v zmysle konfliktu medzi duchovnosťou a sexualitou. Premeny podob kultu svätej Anny odrážali cirkevné predstavy o úlohe ženy v spoločnosti: raz je to matriarchálna figúra, raz žena v domácnosti.⁸

Po tomto historickom exkurze do interpretácií Leonardovho obrazu *Svätá Anna Samotretia* sa opäť môžeme vrátiť k jeho spracovaniu v diele Márie Čorejovej. Hoci je Čorejovej dielo citátom slávneho obrazu, je zároveň poznačené manipuláciou: rozbitím a dekonštruovaním – autorka ho rozkladá a opätovne skladá v inej perspektíve. Z pyramidálnej kompozície pôvodného zobrazenia figúr vytvára reverznú ustupujúcu pyramídu vo výstavnom priestore. Dekonštrukcia zobrazenia môže byť symbolickým odmietnutím náboženského posolstva, parcelácia dielo „odsakralizovala“. Manipuláciou dochádza k narušeniu až k prevráteniu významu. Umiestnením obrazu do synagógy umelkyňa zároveň poprela jeho jednoznačné kresťanské vyznenie. Uhol pohľadu autorky je tu nazeranie na tradičnú formu rodiny v súčasnej spoločnosti. Ak zvolíme uhol pohľadu zo sekularizovanej pozície, zobrazuje malba dve ženy – lesbický pár – starajúce sa o dieťa. Dielo sa vyjadruje k spolužitiu žien a k výchove dieťaťa v taktó, podľa tradičného chápania, „nekompletnej“ rodine. Autorka sa dotýka „posvätného“ modelu rodiny a posúva ho do profánnej reality, ktorá je stále poznačená spoločenským tabu. Dôležitý

6 SHAPIRO, Meyer: Leonardo and Freud: An Art-Historical Study. In Journal of the History of Ideas, 1956, roč. 17, č. 2; dostupné na <https://thecharnelhouse.org/wp-content/uploads/2015/02/meyer-schapiro-leonardo-and-freud-an-art-historical-study.pdf>.

7 Postava svätej Anny sa v Novom zákone neobjavuje, zmienky o nej pochádzajú z apokryfických textov. Konceptia nepoškvrneného počatia svätice mala slúžiť predstave, že aj matka Ježišovej matky bola oslobodená od hriechu. Učenie vyvolávalo v katolíckej cirkvi mnoho kontroverzií a dogmou sa stalo až v roku 1854.

8 Kultom svätej Anny v spoločenských aj rodových súvislostiach sa zaoberá napríklad kniha NIXON, Virginia: *Mary's Mother: Saint Anne in Late Medieval Europe*. Penn State Press, 2004. Krátky úvod do ikonografie svätej Anny približuje aj text Dušana Burana v katalógu k výstave, cit. v pozn. 1.



Mária Čorejová: Uhol pohľadu, 2006, miestne špecifická inštalácia (digitálna tlač, závesná konštrukcia), Synagóga - Centrum súčasného umenia, GJK Trnava, detail

je pritom aj motív nepoškvrneného počatia, ktorý býva otvorene alebo len v náznakoch citovaný v lesbickej alebo v queer symbolike.⁹

Sekularizované nazeranie na toto Leonardovo dielo zrejme nie je tak ďaleko od jeho vnímania samotným tvorcom, keďže Leonardo sa nevyznačoval veľkým náboženským zánietením a býval skôr obviňovaný z jeho nedostatku. Čítanie diela mimo sakrálneho kontextu naznačil napríklad už anglický umelecký kritik druhej polovice 19. storočia Walter Pater, ktorý bol gej a zašifrované sa venoval queer témam v umení. O Leonardovi da Vinci sa vyjadril: „Hoci sa neustále zaoberá posvätnými námetmi, je najprofánnejším z maliarov; zobrazovaná osoba alebo námet, svätý Ján v púšti či Panna na kolenách svätej Anny sú skôr zámienkou pre ten typ práce, ktorá nás unáša celkom za hranice konvenčných asociácií.“¹⁰ Sekularizované nazeranie na realitu a obozretný prístup k dogmám katolíckej

9 V českém súčasnom umení sa na túto predstavu odvoláva napríklad dielo umelkyne Jany Štěpánovej *Nepoškvrnené početí* (2013) tematizujúce lesbické materstvo.

10 PATER, Walter: *Renaissance: Studies in Art and Poetry*; dostupné na <https://archive.org/details/renaissancestud01pategoog>.



Mária Čorejová: Uhol pohľadu, 2006, miestne špecifická inštalácia (digitálna tlač, závesná konštrukcia), Synagóga - Centrum súčasného umenia, GJK Trnava, pohľad z galérie

cirkvi je vlastný aj Márii Čorejovej. Najvýraznejšie zaznela kritika dogiem v jej výstave *Krízová cesta*, v ktorej autorka reagovala na snahy cirkvi o potlačanie sexuálnych menšín na Slovensku.¹¹

V trnavskej synagóge nechala autorka divákov po význame diela pátrať. V podtexte bolo možné tušiť tému výchovy detí lesbickým párom, ale odkaz bol len naznačený a pre niekoho celkom nečitateľný. Význam výjavu samotného ostal nejasný, publiku však bola prísúdená aktívna úloha v pohybe po priestore, a tým symbolicky aj v hľadaní významu. Obraz bol rozpixelovaný, aby sa znovu syntetizoval až v oku diváka, čo publiku umožnilo dotvárať ho nielen vizuálne, ale aj významovo. Komunikačným umeleckým prístupom Márie Čorejovej je naznačovanie významov a používanie symbolických kódov. Dielo *Uhol pohľadu* je možné chápať v súvislostiach s queer kódovaním významov umeleckých diel v dejinách umenia. Toto kódovanie zväčša reagovalo na snahy spoločnosti potláčať nepohodlné obsahy alebo politické významy. Čorejovej zámerom však mohlo byť aj vyvolanie dohadov, diskusie a snaha spochybníť nespochybniteľné pravdy.

Mgr. Lenka Kukurová, PhD., je kurátorka, umelecká kritička a aktivistka. Venuje sa skúmaniu politického umenia a umeleckého aktivizmu. Organizovala niekoľko rozsiahlych skupinových výstav orientovaných na aktuálne spoločenské témy, napríklad *utečenecká kríza* (Kunsthalle Bratislava, Galerie NTK Praha), *kritika praxe odoberania detí z rómskych rodín* (Ministerstvo kultúry ČR, Praha), *národná identita* (Honorárny konzulát SR, Lipsko). Spolupracuje s neziskovými organizáciami zameranými na ľudské práva a ekológiu. Od roku 2013 pôsobí ako spolukurátorka pražskej Galerie Artwall, ktorá je umiestnená vo verejnom priestore a špecializuje sa na politické umenie. V roku 2017 spolupracovala s Národnou galériou v Prahe na programe k výstave *Aj Wej-wej Zákon cesty*. Žije v Nemecku.

¹¹ Výstava *Krízová cesta*, Salónik, 2014, kurátorka: Zuzana Duchová. K motivácii vytvoriť série diel sa autorka vyjadruje v interview s Janou Németh v *Denníku N* (Vaše pravdy sú ako moje nálady), 23. 2. 2015, dostupné na <https://dennikn.sk/55940/dielo-dna-vase-pravdy-su-ako-moje-nalady/>.